

خلاقیت کودکان

اشاره

در میان توانایی‌های مختلف انسان، بدون تردید، خلاقیت سازنده‌ترین و بنیادی‌ترین آن‌هاست. دستیابی به قانونمندی‌هایی که به شناخت و تغییر جهان منجر شده، بدون استفاده از نیروی خلاق انسان‌ها امکان‌پذیر نبوده است. خلاقیت در شکل‌گیری فرهنگ و تمدن انسان‌ها نقش مؤثری داشته و می‌توان گفت بیشتر آثار ارزشمند، اصیل و ماندنی فرهنگ بشری که به زندگی انسانی معنا بخشیده‌اند، ریشه در خلاقیت دارند و تاریخ علم و هنر این موضوع را به روشنی نشان می‌دهد.

خلاقیت از جمله موضوعاتی است که به دلایل گوناگون درباره آن اختلاف نظر زیادی وجود دارد. از تعریف تا مراحل آن، از نقش محیط و وراثت در ارتباط با آن، از ویژگی‌های شخصیتی افراد خلاق و سایر موارد، شاهد نظرات متفاوتی در این زمینه هستیم.

شاید علت این تفاوت نظرها، ویژگی موضوع خلاقیت باشد که خود به کاربرد روش‌های خلاق نیاز دارد.

در تعریف خلاقیت، با توجه به تعاریف متعدد، به‌عنوان یک تعریف جامع و جدید می‌توان گفت: «خلاقیت، توانایی انسان در ایجاد ایده‌ها، نظریه‌ها، بینش‌ها و اشیاء جدید و نو، و بازسازی مجدد علوم و سایر زمینه‌هایی است که از نظر متخصصان، پدیده‌های ابتکاری، از نظر زیبایی‌شناسی، فناوری و اجتماعی با ارزش است»^۱.

در این تعریف، ویژگی‌های اساسی خلاقیت، جدید و باارزش بودن کار خلاق است. این ویژگی‌ها با تفاوت‌هایی، در بسیاری از تعاریف دیگر نیز آمده است. بنابراین، می‌توانیم این تعریف را به‌عنوان

موسیقی، قصه‌گویی، نمایش، تصویرخوانی، مشاهده طبیعت، جست‌وجوگری، فعالیت‌های آزاد، کتاب‌خوانی، فعالیت‌های گروهی، داستان‌سازی، پرورش حواس کودکان به‌ویژه خوب دیدن و خوب گوش کردن، پرسش و پاسخ، ذهن‌انگیزی (بارش فکری)، تصویرسازی ذهنی، تخیل، تفکر واگرا یا خلاق.

ویژگی‌های این روش‌ها به شرح زیر است: سهولت اجرا، دسترسی آسان کودکان به آن‌ها، تنوع روش‌ها با توجه به علایق و انگیزه‌های کودکان، هزینه‌های کمتر آن‌ها و فردی و گروهی بودنشان.

مربی پرورش خلاقیت باید از اهداف و چگونگی اجرای این روش‌ها آگاهی کافی داشته باشد تا بتواند آن‌ها را به نحو درستی اجرا کند.

کاربرد این روش‌ها درباره کودکان سبب می‌شود که مهارت‌های خلاقیت در آنان شکل بگیرد، اما برای بروز خلاقیت تنها داشتن مهارت، کافی نیست.

انگیزه درونی و دانش لازم در ارتباط با موضوع خلاقیت نیز ضروری است. به این ترتیب، ایجاد کار خلاق به سه عامل نیاز دارد: برخورداری از مهارت‌های خلاقیت، داشتن انگیزه درونی، و

برآیند تعاریف دیگر بپذیریم. با توجه به این تعریف، اهمیت و ضرورت پرورش خلاقیت مشخص می‌شود.

جست‌وجو و کشف راه‌حل‌های جدید و ارزشمند برای حل مسائل متعدد زندگی انسان، به‌خصوص در این مقطع زمانی که جهان با مشکلات متعددی روبه‌روست، به انسان‌های خلاق نیاز دارد. درواقع، خلاقیت، روش مؤثری برای حل مشکلات فردی و اجتماعی است و به همین علت جنبه کاربردی و نتیجه‌نهایی آن، توانمندی انسان در حل مسئله خلاق در حوزه فردی و اجتماعی است. از این‌رو، خلاقیت برای ادامه زندگی امری ضروری است.

گروهی از صاحب‌نظران رشته‌های مختلف علوم انسانی، به سرپرستی «پرکینز» روان‌شناس سال‌هاست که در دانشگاه هاروارد درباره خلاقیت تحقیق می‌کنند و دستاوردهای زیر را ارائه داده‌اند:

اولین دستاورد این است که خلاقیت آموختنی است و می‌توان آن را پرورش داد و مانند هر آموزش دیگر مناسب‌ترین زمان برای آموختن آن دوره کودکی، به‌ویژه سال‌های حساس زیر شش سالگی است. پژوهش‌های روان‌شناختی و علوم تربیتی نشان داده‌اند که آموزش و پرورش در این سال‌ها با سهولت و سرعت بیشتری صورت می‌گیرد و عمق و استمرار بیشتری دارد.

دومین نتیجه‌ای که پرکینز از تحقیقات گروهی خود درباره خلاقیت به دست آورد، این بود که خلاقیت، خصوصیتی نیست که فقط در افراد خاصی وجود داشته باشد بلکه همه انسان‌ها از آن برخوردارند؛ البته مانند همه توانمندی‌های دیگر، در این زمینه نیز تفاوت‌هایی دارند. درواقع خلاقیت، یک توانایی عمومی و همگانی است.

این دو دستاورد تجربی، با یکدیگر در ارتباطند: خلاقیت آموختنی است و همه انسان‌ها از آن برخوردارند. تنها مانع در برابر آموزش خلاقیت، فقدان عدالت آموزشی است که در بسیاری از کشورها کودکان فقیر را نه تنها از آموختن خلاقیت، بلکه از دسترسی به همه آموزش‌ها محروم می‌سازد.

دستاوردهای پژوهشی پرکینز، ضرورت پرورش خلاقیت کودکان را در سنین پیش از دبستان نشان می‌دهد، اما چگونه می‌توان خلاقیت کودکان را پرورش داد؟ در هر اقدامی، پس از مشخص شدن هدف و ضرورت، روش‌های اجرایی اهمیت زیادی دارند. روش‌های پرورش خلاقیت نیز به‌ویژه برای کودکان خردسال، بسیار مهم است اما متأسفانه بسیاری از دوره‌هایی که به‌خصوص در تابستان با نام کلاس‌های پرورش خلاقیت برگزار می‌شوند، نه تنها منجر به ارتقای خلاقیت کودکان نمی‌شوند بلکه خلاقیت طبیعی آنان را کاهش می‌دهند.

بهترین روش‌های پرورش خلاقیت کودکان همان روش‌هایی هستند که برای پرورش سایر جنبه‌های رشد آنان مورد استفاده قرار می‌گیرند؛ مانند انواع بازی‌های خلاق، نقاشی، کار دستی،

خلاقیت آموختنی است و همه انسان‌ها از آن برخوردارند

در پایان، نتایج اجرای یک فعالیت خلاق در مورد کودکان ۵-۶ ساله در چند مرکز آموزش پیش از دبستان در تهران، ارائه می‌شود.

- **نام فعالیت:** لکه‌های مرکب یا قرینه‌سازی تصاویر و تصویرخوانی آن‌ها

روش اجرا: کودکان یک صفحه کاغذ A4 را تا می‌زنند و سپس آن را باز می‌کنند. روی نیمی از آن چند قطره رنگ (از یک رنگ یا چند رنگ) می‌ریزند. دوباره آن را تا می‌زنند و با دست خود رنگ‌ها را پخش می‌کنند. بعد، آن را باز می‌کنند؛ تصویرهایی نامشخص و زیبا درست شده است. از آنان خواسته می‌شود این تصاویر را توضیح دهند.

جمع‌بندی نتایج این فعالیت

- برخی از کودکان، ابتدا از توصیف تصاویر ناتوان‌اند اما پس از چند بار تکرار، به خوبی از عهده این کار برمی‌آیند. این امر نقش آموزش و تجربه را در پرورش خلاقیت نشان می‌دهد.

- کودکان در توصیف تصاویر با یکدیگر متفاوت‌اند و این تفاوت امری طبیعی است. برخی جزئیات را توضیح می‌دهند، گروهی از آن یک داستان می‌سازند و بعضی تصویر را به صورت یک کل می‌بینند.

- تصاویر دیده شده از نظر فراوانی در درجه اول درباره طبیعت‌اند؛ مانند حیوانات، گل‌ها، انسان، کوه، و دریا. در درجه دوم، اشیا و وسایل زندگی را شامل می‌شوند؛ مانند خانه، قایق، ماشین و میز، و در موارد کمتری، موضوعات غیرواقعی و افسانه‌ای هستند. مانند هیولا، اژدها و روح!

در اینجا برخی از تصاویری را که کودکان نام برده‌اند، مطرح می‌کنیم. دو تا آدم‌آهنی در حال گردش، جنگل پردرخت و دو گرگ که توی درخت‌ها دعوا می‌کنند، دو هیولا که با هم دست می‌دهند، کلاغی که روی زمین افتاده و پرهایش ریخته است، دو اژدها که از زمین بیرون آمده‌اند، هیولایی که عکس آن در آب افتاده، دو سگ آبی در کنار دره، آدمی که گریه می‌کند، زنبورها که در کندو با هم حرف می‌زنند، سگی که بچه‌اش را می‌خواباند، اسبی که از کوه بالا می‌رود، دو مورچه که با هم دعوا می‌کنند، مجسمه‌های جلوی پارک، گنجشک در حال پرواز به آسمان، دریاچه پر از ماهی، دو مار در حال غذا خوردن، حیوان‌ها در جزیره خوابیده‌اند و شب است، فیل با بچه‌اش می‌رود علف بخورد، جوجه‌ای که به خانه‌اش می‌رود، دو تا دختر که در جنگل خیس شده‌اند با سبدهای میوه. برای نمونه، چند تصویر قرینه‌سازی آورده می‌شود اما اگر امکان داشت هر تصویر با توضیح آن آورده شود، به این نتیجه می‌رسیدیم که اگر آن تصاویر را به ما می‌دادند، ما نمی‌توانستیم این‌گونه خلاق و زیبا آن‌ها را بیان کنیم.

پی‌نوشت

۱. ورنون، Vernon

برخورداری از دانش و اطلاعات لازم در ارتباط با موضوع خلاقیت.

برای مثال، اگر کودکی بخواهد یک نقاشی خلاق از یک درخت بکشد، لازم است در تصویرگری مهارت کافی داشته باشد، به نقاشی علاقه‌مند باشد و درباره درخت شناخت کافی داشته باشد.

خلاقیت در راه دشوار خود، با موانعی روبه‌روست که می‌توان آن‌ها را به دو گروه تقسیم‌بندی کرد:

- موانع بیرونی یا محیطی، شامل موانعی که در خانواده، مراکز آموزشی و جامعه وجود دارد؛ مانند چگونگی رفتار با کودکان، برنامه‌های آموزشی، محدودیت‌های محیطی و وضعیت اقتصادی - اجتماعی، روش‌های آموزشی، رقابت به جای مشارکت، کمبود آزادی و مهم‌تر از همه الگوهای غیر خلاق که کودکان در محیط زندگی خود با آن‌ها روبه‌رو هستند؛ از جمله مربی، والدین، الگوهای اجتماعی.

- موانع درونی، شامل ویژگی‌های فردی، شخصیتی، ژنتیکی و توانایی‌هایی است که کودکان دارند و با یکدیگر متفاوت‌اند.

موانع بیرونی و درونی بر یکدیگر تأثیر گذارند و بر اثر آموزش می‌توانند تغییر کنند.